

گزارشی از کتاب «مفاتیح الشفاء»

عباس محمودی^۱

چکیده

یکی از موضوعات پُرابتلا در زندگی انسان، بیماری و پیگیری درمان آن است. دین اسلام، این مسأله مهم را از یاد نبرده و دستوره‌های بسیاری درباره طب و آداب و احکام مرتبط با آن بیان می‌کند. کتاب «مفاتیح الشفاء» با هدف ارائه آداب و دعا‌های بیماری و درمان، آموزه‌های اسلامی مرتبط با این موضوع را گردآوری و در دو بخش «آداب» و «ادعیه» تنظیم کرده است. این اثر افزون بر آشنانمودن مؤمنان با آداب بیماری، عیادت، پرستاری و طبابت، حکمت‌های بیماری و علل آن از دیدگاه اسلام را یادآوری کرده و عوامل و راه‌کارهای پیشگیری و درمان را آموزش می‌دهد. مطالعه کتاب مفاتیح الشفاء، مخاطب را با آداب دعاکردن آشنا نموده و موانع استجاب دعا را تبیین می‌کند. این اثر، دعا‌های مأثور را از منابع متعدد گرد آورده و در ساختاری نو و کاربردی ارائه می‌نماید. مقاله کنونی به معرفی «مفاتیح الشفاء» و ویژگی‌های آن می‌پردازد.

واژگان کلیدی

آداب طبابت، پرستاری، بیماری، درمان معنوی، دعادرمانی، شفا، معارف قرآن و حدیث.

درآمد

آموزه‌های قرآنی - روایی، حضور پیوسته خداوند در زندگی را به انسان یادآوری نموده و آن را به باور تبدیل می‌کند. سبک زندگی اسلامی به معنای واقعی یعنی احساس واقعی در محضر خالق یکتا بودن و اجرای فرمان‌های حضرت حق در همه عرصه‌های زندگی. بیماری و درمان نیز از

دانش آموزان دوره‌های قرآن و حدیث سال سوم، شماره یازدهم، زمستان ۱۳۹۹

۱. دانش‌آموخته سطح چهار حوزه علمیه. (Abbasmahmoodi@yahoo.com ۱۳۰۷)

موضوعات جدایی‌ناپذیر زندگی بشر است. برخی از روایات^۲ سخت‌ترین بلا را بیماری و بزرگ‌ترین نعمت را سلامتی شمرده‌اند؛ از این رو ممکن نیست که دین از این مسأله مهم غفلت کند.

قوانین بشری در شناسایی و تشخیص بیماری، کشف علل و ارائه راه کارهای درمانی، تنها به امور مادی و قابل تجربه و آزمایش اکتفا کرده است. در برابر، آموزه‌های وحیانی به ماورای مسائل مادی هم توجه می‌کند. کتاب مفاتیح‌الشفاء تلاش کرده تا علل بیماری و راه کارهای درمان فرامادی را از گنجینه روایات بیرون کشیده و دعا را به‌عنوان روشی مؤثر در درمان معرفی نماید. دعادرمانی که به‌صورت مستقل و یا غیر مستقل در کنار عوامل دیگر می‌تواند مفید و مؤثر باشد، همواره مورد توجه عالمان دینی بوده و تاکنون آثار متعددی درباره آن نوشته شده است. نویسنده کتاب مفاتیح-الشفاء در بخش دوم اثر خود سعی در گردآوری دعا‌های مأثور و تنظیم و ارائه آنها در ساختاری نو با ترجمه روان نموده است.

گزارش علمی این اثر تازه انتشار یافته در سه محور ارائه می‌شود: اول، گزارش مشخصات نشر کتاب؛ دوم، گزارش ساختار کتاب و سوم، گزارش محتوای کتاب.

الف) مشخصات نشر کتاب

مؤلف کتاب مفاتیح‌الشفاء، نویسنده مقاله حاضر است. طرح کلی این اثر از طرف مؤسسه «ایمان ماندگار» مطرح و توسط نگارنده، تکمیل و تدوین گردید. پس از تدوین اولیه کتاب و ارائه به مسؤولان محترم نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) در دانشگاه علوم پزشکی شیراز، مورد توجه و حمایت آن نهاد محترم قرار گرفت و با پشتیبانی نهاد، توسط انتشارات «حکیم روز» منتشر گردید.

چاپ اول این کتاب در ۳۳۶ صفحه با تیراژ هزار نسخه در قطع وزیری توزیع شد. مفاتیح‌الشفاء با رده‌بندی کنگره (BP۲۶۶)، رده‌بندی دیویی (۲۹۷/۷۷) و شماره کتاب‌شناسی ملی (۷۲۶۵۱۳۱) شناسایی می‌شود.

پیشنهاد موضوع، بررسی و تصویب طرح در معاونت پژوهش مؤسسه ایمان ماندگار، فیش‌برداری، تدوین، نقد، انجام اصلاحات، ویراستاری، صفحه‌آرایی و امور چاپ این کتاب بیش از سه سال به طول انجامید.

۲. امیر مؤمنان علیه السلام فرمودند: «انَّ مِنَ الْبَلَاءِ الْفَاقَةَ، وَ اَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ مَرَضُ الْبَدَنِ، وَ اَشَدُّ مِنْ ذَلِكَ مَرَضُ الْقَلْبِ، وَ اِنَّ مِنَ النِّعَمِ سَعَةَ الْمَالِ، وَ اَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ صِحَّةُ الْبَدَنِ، وَ اَفْضَلُ مِنْ ذَلِكَ تَقْوَى الْقُلُوبِ.» یکی از گرفتاری‌ها، تنگ‌دستی است. سخت‌تر از آن، بیماری تن و سخت‌تر از آن بیماری دل است و یکی از نعمت‌ها، توانمندی مالی است و برتر از آن، تن‌درستی و بهتر از آن نیز تقوای دل‌هاست. الامالی (طوسی)، ص ۱۴۶؛ تحف العقول، ص ۲۰۳.

به دلیل فراوانی روایات هر موضوع از یکسو و پرهیز از طولانی‌شدن مباحث از سوی دیگر، در هر سرفصل، تنها تعدادی روایت به‌عنوان نمونه آورده شده است.^۳ ترجمه روایات^۴ در متن کتاب و متن عربی آنها در پاورقی آمده است. سعی شده برای هر روایت، آدرس چند منبع در پانویس ذکر شود. اگر حدیث در منابع دسته دوم یا واسطه بوده، برای اعتباربخشی بیشتر و اتقان مطلب، تعدد آدرس‌ها با تأکید بیشتری انجام شده است. همچنین تلاش شده پس از آدرس منبع اصلی، آدرس روایت از کتاب شریف بحارالانوار نیز به‌عنوان جامع‌ترین منبع حدیثی شیعه آورده شود. برای جلوگیری از طولانی‌شدن مباحث، روایات، بدون آوردن نام راویان و تنها با ذکر نام معصوم آمده است. با توجه به وجود سند روایات در منابع اصلی، نیازی به تکرار دوباره آنها دیده نشد و پژوهشگران می‌توانند به منابع اصلی مراجعه کنند.

امتیاز منحصر به فرد این کتاب، استخراج و استنباط همه مطالب آن از آیات قرآن و روایات معصومان علیهم‌السلام است. به‌عنوان نمونه در آداب عیادت می‌توان حرف‌های مختلفی را بیان کرد، ولی هرآنچه مستند شرعی نداشته، نیامده است. همچنین در وظایف طبیب، می‌توان مقررات بشری متعددی را ذکر کرد، اما در این کتاب، تنها دستوراتی آمده که در آموزه‌های دینی مستندی برای آن وجود دارد. از این رو روایات فراوانی در کتاب گرد آمده و موجب تعدد آدرس و ارجاعات گردیده؛ به‌گونه‌ای که تعداد ارجاعات را از ۱۵۰۰ مورد فراتر برده است.

محدوده پژوهش این اثر، منابع شیعی بوده و در تدوین کتاب، بیش از یکصد منبع روایی شیعه مورد استفاده قرار گرفته است.

ب) ساختار کتاب

کتاب مفاتیح‌الشفاء از مقدمه، مباحث مقدماتی و دو بخش اصلی تشکیل شده است. فهرست مباحث کلی این کتاب از قرار زیر است.

پس از مقدمه، برای پاسخگویی به برخی شبهات و تبیین تعدادی از موضوعات، مطالبی با عنوان مباحث مقدماتی مطرح شده که در آن، عناوین زیر آمده است:

دعا در لغت و اصطلاح، جایگاه و اهمیت دعا، آفات ترک دعا، آداب دعا، موانع استجاب دعا

۳. ملاک‌های متعددی برای گزینش روایات وجود داشت؛ از جمله: کوتاهی حدیث، اعتبار اجمالی منبع، شیعی بودن منبع، قوت سند، قوت متن و محتوا و صراحت‌داشتن نسبت به مطلب مورد نظر.

۴. ترجمه روایات توسط نویسنده انجام شده است.

سپس بخش اول کتاب در هشت فصل به ترتیب، این مباحث را مطرح می‌کند: حکمت بیماری، بیماری؛ علل و عوامل، پیشگیری و درمان؛ عوامل و راه‌کارها، وظایف بیمار، آثار و برکات عیادت برای عیادت‌کننده، آداب عیادت، جایگاه طیب و آداب طبابت، جایگاه پرستار و آداب پرستاری بخش دوم به دعا‌های شفا بخش بیمار پرداخته و ابتدا دعا‌های عام و سپس دعا‌های خاص را مطرح می‌کند. در پایان نیز کتابنامه آمده است.

ج) محتوای کتاب

کتاب مفاتیح‌الشفاء دو مقدمه دارد. مقدمه نخست توسط نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه علوم پزشکی شیراز نوشته شده و مقدمه دوم را نویسنده، نگاشته است.

در مباحث مقدماتی کتاب، ابتدا توضیح واژه دعا در لغت و اصطلاح آمده، سپس برخی از روایاتی که جایگاه دعا را بیان کرده‌اند، آورده شده است. همچنین برخی از آفات ترک دعا مانند معصیت الهی^۵ و بازماندن از خیر فراوان^۶ ذکر می‌شود. در آموزه‌های دینی، آداب ظاهری و باطنی فراوانی برای دعا بیان شده است. مراعات هرچه بیشتر این آداب، باعث نزدیکی به اجابت می‌گردد. از همین رو در مباحث مقدماتی، چهل و یک ادب برای دعا مستند به آموزه‌های دینی بیان شده است. برای استجاب دعا، افزون بر قابلیت قابل و یا ایجاد شرایط استجاب، موانع نیز باید از میان برود. ممکن است برخی، همه آداب دعا را رعایت کنند ولی دعای آنها مستجاب نشود. گاهی وجود یک یا چند مانع، باعث به اجابت‌نرسیدن دعا می‌گردد که در اینجا ده مانع معرفی شده است.

پس از مباحث مقدماتی، مطالب اصلی کتاب آغاز می‌شود دو دارد. در فصل اول از بخش اول کتاب، دوازده حکمت برای بیماری بیان شده که کفاره گناهان، تربیت، اجر و ثواب مضاعف، به‌وجودآوردن روحیه مقاومت، عذاب و کیفر الهی، شناسایی شاگردان و پیشگیری از بیماری بزرگ‌تر از جمله آنهاست.

فصل دوم از بخش اول به علل و عوامل بیماری پرداخته است. در این فصل، علل بیماری به دو دسته ظاهری و باطنی تقسیم می‌شود. در قسمت علل ظاهری، عواملی مانند پُرخوری، درهم خوری، نوشیدن آب بین غذا و مصرف بیش از حد سردی‌ها آمده است. نام‌بردن از خدای متعال

۵. رسول الله ﷺ: «... تَرَكَ الدُّعَاءَ مَعْصِيَةٌ...» تنبيه الخواطر، ج ۲، ص ۱۲۰.

۶. رسول الله ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ لَيُمْسِكُ الْحَيْرَ الْكَثِيرَ عَنْ عَبْدِهِ فَيَقُولُ لَا أُعْطِيهِ حَتَّىٰ يَسْأَلَنِي.» مستدرک الوسائل، ج ۵، ص ۱۷۵.

هنگام غذا خوردن، خوردن غذای حرام، گناه، چشم زخم و سحر، برخی از عوامل باطنی بیماری است که ذکر آن رفته است.

در فصل سوم از اولین بخش این اثر، عوامل و راه کارهای پیشگیری و درمان، بحث می‌شود. پرهیز کردن، کم‌خوری، خوردن در وقت گرسنگی، خوب جویدن غذا، شستن دست‌ها پیش و پس از غذا، خواب مناسب، پیاده‌روی و ماساژ دادن بدن به‌عنوان علل ظاهری پیشگیری و درمان و عواملی مانند حلال خواری، قرائت قرآن، توسل به اهل بیت علیهم‌السلام، استفاده از تربت امام حسین علیه‌السلام، آب باران، صله رحم، نذر، صدقه‌دادن، با وضو بودن همیشگی، استغفار کردن، گریه کردن و روزه گرفتن به‌عنوان عوامل باطنی سلامت و درمان بیان گردیده است.

فصل چهارم از بخش اول به وظایف بیمار اختصاص دارد. وظایفی که برای بیمار از روایات گردآوری شده، عبارت است از: اعتقاد به اینکه شفا در دست خداست، حمد و سپاس الهی، انجام واجبات در حدّ توان، خود را به بیماری نزدن (تمارض)، شکوه‌نکردن از بیماری، کتمان بیماری تا سه روز، صدقه‌دادن، دعا کردن برای شفای خود، آگاه کردن دوستان از وضع بیماری خویش، تحمّل بیماری و عجله‌نکردن در مراجعه به پزشک، پیگیری مداوا و درمان، مراجعه به پزشک حاذق مورد اعتماد، گفتن درد و مخفی‌نکردن از طبیب، مداوانکردن با حرام، مصرف منظم و کامل داروها، پرهیز از مصرف بیش از حدّ دارو، اجازه‌دادن برای عیادت، دعا کردن برای عیادت‌کننده، پرهیز کردن، رو به قبله نشستن و خوابیدن و سپاس‌گزاری از پزشک و پرستار.

در پنجمین فصل از بخش اول کتاب، آثار و برکات عیادت برای عیادت‌کننده، ذکر شده است. یکی از حقوقی که خدای متعال بر عهده برادران مؤمن نسبت به یکدیگر قرار داده، عیادت از هم هنگام بیماری است. امام صادق علیه‌السلام فرمودند:

حقّ مسلمان نسبت به برادر مسلمانش این است که ... هر وقت بیمار

شد او را عیادت کند ...^۷

عیادت از بیماران افزون بر آثار بسیاری که بر روحیه بیمار دارد، برای عیادت‌کننده نیز آثار و برکات فراوانی به دنبال می‌آورد. در این فصل، برخی از مهم‌ترین برکات عیادت، از منظر آیات و روایات آورده شده است. مشمول رحمت الهی قرار گرفتن، ملاقات خداوند، تبعیت از سیره اولیای الهی، گام برداشتن در باغ‌های بهشتی، پاداش بهشتی، رسیدن به بهترین نیکی، کسب محبوبیت نزد

۷. الامام الصادق علیه‌السلام: «لِلْمُسْلِمِ عَلَىٰ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ مِنَ الْحَقِّ ... وَ يَعُوذُ إِذَا مَرِضَ ...» الكافي، ج ۲، ص ۱۷۱؛ المؤمن، ص ۴۵؛ الاختصاص، ص ۲۳۴؛ الامالی (طوسی)، ۴۷۸.

خداوند، یاد آخرت، برکت عام، استجابیت دعا، عیادت ملائکه از عیادت کننده، استغفار ملائکه برای عیادت کننده و آموزش گناهان، برخی از آثاری که از آن یاد می‌شود.

ششمین فصل کتاب به آداب عیادت می‌پردازد. رعایت آداب بیماری موجب تأثیر بیشتر عیادت بر روح و جسم بیمار و عیادت کننده شده و مراعات نکردن این آداب ممکن است باعث آزرده‌گی خاطر بیمار گردد. آموزه‌های اسلامی، آداب و احکام فراوانی را برای عیادت از بیماران آموزش داده‌اند. آدابی که در این فصل ذکر شده، عبارت است از: اخلاص، عیادت را از حقوق واجب دانستن، مقدم کردن مؤمن بر غیر مؤمن، عیادت کردن از بنی‌هاشم، اولویت دادن خویشان، عیادت از فقیران و مسکینان، عیادت از کسانی که به عیادت انسان نیامده‌اند، عیادت از برخی غیر مسلمانان، رعایت زمان عیادت، هدیه‌بردن برای بیمار، پیمودن مسافت طولانی برای عیادت، احوال‌پرسی از بیمار، لمس کردن بدن بیمار، مصافحه کردن با بیمار، پرهیز از مصرف خوراکی مضر برای بیمار نزد او، شکرگزاری پنهانی عیادت کننده، دعا کردن بر بالین بیمار، درخواست دعا از بیمار، نظاره نکردن بر عیوب بیمار، امیددادن به بیمار، سرزنش نکردن بیمار، ملاقات مکرر نرفتن و کم‌نشستن نزد بیمار.

فصل هفتم از بخش اول کتاب مفاتیح‌الشفاء «جایگاه طبیب و آداب طبابت» عنوان گرفته است. در آموزه‌های دینی، طبیب دارای جایگاه والایی است و طبابت از کارهای ارزشمند انسانی شمرده می‌شود. همچنین آداب و احکام بسیاری برای این کار بیان شده که مراعات آنها توسط پزشک، باعث تسریع و برکت کار او شده و نتیجه بهتری از درمان حاصل می‌گردد. از منظر آموزه‌های دینی، آداب و وظایفی که باید طبیب در درمان بیماران رعایت نماید عبارت است از: ذکر نام خدا پیش از آغاز درمان، خود را واسطه درمان دانستن، توکل بر خدا در همه مراحل، تبعیض قائل نشدن بین ثروتمند و فقیر، یکی‌بودن کردار با گفتار، رعایت تقوای الهی، کسب تخصص قبل از طبابت، کسب رضایت از بیمار یا ولی او، برخورد نیکو با بیمار، اهتمام به تشخیص قبل از درمان، رعایت انصاف، خیرخواهی و دلسوزی برای بیمار، دلخوش نمودن و دلداری دادن به بیمار، وجدان کاری، مسؤلیت‌پذیری، حفظ اسرار بیمار، امیددادن به بیمار، تجویز دارو به مقدار ضرورت و بیان کردن علت تجویز دارو.

آخرین فصل از بخش نخست کتاب، جایگاه پرستار و آداب پرستاری را یاد می‌کند. گاهی نگاه با محبت پرستار، امیدی دوباره در دل بیمار افکنده و او را جانی تازه می‌بخشد. اسلام، مقام شامخ پرستار را ارج نهاده و برای او جایگاه بلندی را ترسیم کرده است. بر اساس روایتی که از امام

صادق علیه السلام آمده، اجر پرستاری از نمازخواندن در مسجدالنبی صلی الله علیه و آله برتر است.^۸ در این فصل، ابتدا روایاتی در بزرگی جایگاه پرستار آورده شده، آنگاه آداب و شیوه پرستاری اسلامی تبیین می‌گردد. محسورشدن با حضرت ابراهیم علیه السلام، آسان‌گذشتن از پل صراط، آمرزش گناهان، راحتی عبور از صراط و درمان‌ماندن از عذاب الهی، برخی از مباحثی است که در این قسمت بدان اشارت رفته است. حُسن خلق، گوش‌سپاری به درد بیمار، دل‌داری‌دادن به بیمار، تلاش برای برآوردن نیازهای بیمار، کاستن رنج و اندوه بیمار، پرهیز از گفتار و رفتار نامیدکننده، رازداری، اجبارنکردن بیمار به خوردن و آشامیدن و خوراندن آنچه بیمار میل دارد، از جمله آداب پرستاری است.

بخش دوم کتاب مفاتیح‌الشفاء به دعاهای مأثور اختصاص دارد. در آغاز این بخش، هفت نکته مهم برای پاسخگویی به برخی شبهات و پرسش‌های احتمالی، ذکر شده است. نکته اول درباره غفلت‌نکردن اسلام از سلامتی انسان‌ها و دستوره‌های بسیاری است که از معصومان علیهم السلام در این رابطه رسیده است. نکته دوم به این مطلب پرداخته که مکاتب و مقررات بشری، علت بیماری‌ها و درمان آن را منحصر در امور مادی شمرده‌اند و دستورات پیشگیرانه و درمان آنها نیز منحصر در همین امور است؛ اما دین اسلام، افزون بر راه‌کارهای مادی و ظاهری، دعا را به‌عنوان یکی از درمان‌های معنوی و مؤثر شمرده که به‌صورت مستقل^۹ و یا غیر مستقل، اثربخش است. دیدگاه‌های مختلفی نسبت به محدوده درمان با دعا وجود دارد. به اعتقاد بسیاری از بزرگان، با توجه به شرایط

۸. عن مُرَازِمِ بْنِ حُكَيْمٍ: «زَامَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ مُصَادِقٍ، فَلَمَّا دَخَلْنَا الْمَدِينَةَ اِعْتَلَّتْ، فَكَانَ يَمْضِي اِلَى الْمَسْجِدِ وَيَدْعُنِي وَحْدِي، فَشَكَّوْتُ ذَلِكَ اِلَى مُصَادِقٍ، فَأَخْبَرَ بِهٖ اَبَا عَبْدِ اللهِ عليه السلام فَارْسَلَ اِلَيْهِ: فَعُوذُكَ عِنْدَهُ اَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِكَ فِي الْمَسْجِدِ.» الكافي، ج ۴، ص ۵۴.

۹. کلینی در الکافی روایتی را از امام صادق علیه السلام این‌گونه آورده است: «عَلِيُّ بْنُ اِبْرَاهِيمَ عَنِ اَبِيهِ عَنِ ابْنِ اَبِي غَمَيْرٍ عَنِ اَسْبَاطِ بْنِ سَالِمٍ عَنِ غَلَاءِ بْنِ كَامِلٍ قَالَ: قَالَ لِي اَبُو عَبْدِ اللهِ عليه السلام: عَلَيْكَ بِالِدُّعَاءِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ.» بر تو باد به دعاکردن، به درستی که دعا، شفای همه دردهاست. او عنوان باب را «بَابُ اَنْ الدُّعَاءَ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ» گذاشته است. روایت و عنوان، گویای نقش دعا در درمان‌گری است. (الکافی، ج ۲، ص ۴۷۰)

اجابت دعا^{۱۰} و مجرب بودن آن در درمان بسیاری از بیماری‌ها، می‌توان دعادرمانی را برای همه مردم مردم و بیماری‌ها تجویز کرد.^{۱۱}

در نکته سوم با استناد به روایات معصومان علیهم‌السلام آمده که خودداری‌کننده از دعا مورد سرزنش است. نکته چهارم این مطلب را تذکر داده که به دلایل مختلف، نباید توقع استجاب همه دعاها و شفای همه بیماران را داشت. در نکته پنجم گفته شده که این کتاب، تنها دعاهایی را می‌آورد که قرینه‌ای بر عمومی بودن آن وجود داشته باشد و از آوردن دعاهایی که قرینه بر شخصیه بودن یا خصوصی بودن آنها وجود داشته، پرهیز شده است. در نکته ششم به برخی از راه‌های اعتبارافزایی مطالب کتاب، مانند استفاده از منابع متقدم شیعی و ... اشاره شده است. نکته هفتم دعاهای موجود در کتاب را به دو گروه عام و خاص تقسیم می‌کند.

پس از بیان نکات لازم، پنجاه و پنج دعا به‌عنوان دعاهای عام و نود و یک دعا با عنوان دعاهای خاص ذکر شده است. زیرمجموعه هر یک از این ادعیه نیز دعاهای متعددی می‌آید. به‌عنوان نمونه برای درمان تب، هجده دعا، برای چشم‌درد، نه دعا و برای دندان‌درد، از دوازده دعا یاد شده است.

در پایان با استناد به روایت «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُنْعِمَ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ»^{۱۲}

لازم است از نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری (حفظه‌الله) در دانشگاه علوم پزشکی شیراز و به‌ویژه، مسؤول محترم آن حجت الاسلام و المسلمین حمید مقامی و از همه مسؤولان مؤسسه «ایمان ماندگار» و در رأس آن حضرت آیت الله محمد علی جاودان که مقدمات پژوهش این اثر را فراهم کردند، تشکر کنم. همچنین از دوستان فاضل و پژوهشگران گرامی حجج اسلام آقایان امیر عموغلامی و مصطفی رحیمی که بارها به نقد و ارزیابی این اثر پرداختند و در اصلاح طرح کتاب، کمک کردند، قدردانی می‌کنم. از ارزیابان محترم این اثر حجج اسلام آقایان علی اکبر مؤمنی، رسول افقی و دکتر حمید عبدالله‌پور نیز کمال تشکر را دارم.

۱۰. برخی از شرایط اجابت دعا که در روایات آمده عبارت است از: یقین به اجابت، تقوا، اخلاص، شکستگی قلب، توبه از گناهان و بدزبان نبودن. (ن. کة عدة الذاعی، ص ۱۳۸). گاهی با وجود همه شرایط، به دلیل مصالحی مهم‌تر، در اجابت دعا تأخیر شده یا پس از مرگ انسان و در عوالم دیگر، اجابت به او می‌رسد.

۱۱. ن. کة دانش‌نامه احادیث پزشکی، ج ۱، ص ۲۰؛ الاعتقادات، ص ۱۱۵، بحار الانوار، ج ۶۲، ص ۷۴.

۱۲. عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، ج ۲، ص ۲۴.

جمع بندی

کتاب «مفاتیح الشفاء» با حمایت مؤسسه ایمان ماندگار و نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه علوم پزشکی شیراز تهیه و به چاپ رسیده است. این کتاب در قالب دو بخش و یک مقدمه، مباحثی نظری و کاربردی را در موضوع بیماری و درمان آن مطرح می‌کند. مقدمه علمی اثر به بیان نکاتی درباره واژه دعا و آداب و موانع استجابت پرداخته است. بخش نخست کتاب با هشت فصل مباحثی چون حکمت بیماری و وظایف بیمار و طبیب را مطرح کرده و در بخش دوم، بیش از ۱۵۰ دعا برای بیماری‌های مختلف ذکر شده است. همه مباحث این نگاشته مستند به متون قرآنی و حدیثی است.

کتاب‌نامه

۱. الاختصاص، محمد بن محمد بن نعمان (شیخ مفید)، تصحیح علی اکبر غفاری و محمود محرمی زرنندی، قم، کنگره شیخ مفید، اول، ۱۴۱۳ق.
۲. اعتقادات الامامیه، محمد بن علی بن بابویه (شیخ صدوق)، قم، کنگره شیخ مفید، دوم، ۱۴۱۴ق.
۳. الامالی، محمد بن حسن (شیخ طوسی)، قم، دارالثقافة، اول، ۱۴۱۴ق.
۴. بحار الانوار، محمد باقر بن محمد تقی مجلسی، بیروت، داراحیاء التراث العربی، دوم، ۱۴۰۳ق.
۵. تحف العقول عن آل الرسول ﷺ، حسن بن علی (ابن شعبه حرّانی)، قم، جامعه مدرسین، دوم، ۱۳۶۳ش.
۶. تنبیه الخواطر و نزهة النواظر (مجموعه وزّام)، وزّام بن ابی فراس، قم، مکتبه فقیه، اول، ۱۴۱۰ق.
۷. خاتمة مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، حسین بن محمد تقی طبرسی (میرزای نوری)، قم، مؤسسه آل البيت ﷺ، اول، ۱۴۰۸ق.
۸. دانشنامه احادیث پزشکی، محمد محمدی ری شهری، قم، دارالحدیث.
۹. عیون اخبار الرضا ﷺ، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، تهران، نشر جهان، اول، ۱۳۷۸ق.
۱۰. کنز العمال، علی بن حسام الدین (متقی هندی)، بیروت، مکتبه التراث الاسلامی، اول، ۱۳۹۷ق.
۱۱. الکافی، محمد بن یعقوب کلینی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چهارم، ۱۴۰۷ق.
۱۲. من لا یحضره الفقیه، محمد بن علی ابن بابویه (شیخ صدوق)، جامعه مدرسین، دوم، ۱۴۱۳ق.
۱۳. وسائل الشیعه، محمد بن حسن عاملی (شیخ حرّ)، قم، مؤسسه آل البيت ﷺ، اول، ۱۴۰۹ق.